

Sự phát triển tương hỗ của không gian đô thị và văn hóa đô thị ở thành phố Tô Châu

Tất cả những thay đổi và phát triển của con người đều liên quan tới văn hóa. Văn hóa đô thị và không gian đô thị được xem như hai mặt tinh thần và vật chất của đô thị, có ảnh hưởng và tác dụng tương trợ để đẩy mạnh đô thị phát triển. Trong quá trình toàn cầu hóa và đô thị hóa hiện nay, diện mạo của thành phố ngày càng phát triển, những nét đặc trưng trong văn hóa đô thị đang dần dần mất đi. Bài viết lấy Tô Châu làm ví dụ, trên cơ sở thảo luận sự tương trợ giữa văn hóa đô thị và không gian đô thị, đưa ra mong muốn tạo dựng một nét đặc sắc không gian đô thị riêng biệt của Tô Châu và nâng cao những sách lược về văn hóa đô thị.

1. Văn hóa đô thị và không gian đô thị

Văn hóa đô thị thể hiện khí chất của đô thị, là sự dung hợp của văn minh lịch sử và văn minh hiện đại, do cư dân trong đô thị cùng sáng tạo ra, bao gồm cả tài sản vật chất và tinh thần tổng hợp. Cụ thể là văn hóa vật chất (các công trình xây dựng, công viên, giáo đường, khu vui chơi công cộng, hạ tầng giao thông của thành phố...) và văn hóa phi vật chất (tâm lý xã hội, quan niệm giá trị, đạo đức pháp luật, nghệ thuật tôn giáo và phương thức sinh hoạt của người dân...). Văn hóa đô thị mang đặc trưng của khu vực, được hình thành trong điều kiện địa lý tự nhiên, truyền thống dân gian, hình thái kinh tế nhất định của khu vực. Văn hóa khu vực đô thị là nền tảng phát triển của đô thị, tạo thành nguồn văn hóa đô thị đặc sắc, chủ yếu phản ánh ở các mặt hình thái không gian của đô thị, diện mạo đô thị và phong tục xã hội... Tô Châu với thiết kế đường phố gắn liền với sông nước, mạng lưới đường bộ và đường sông phổ biến đã thể hiện phong cách diện mạo đặc trưng của vùng sông nước Giang Nam. Cư dân các khu vực căn cứ vào tinh thần tín ngưỡng của địa phương, tập tục sinh hoạt để xây dựng nên một thành phố tươi đẹp, thể hiện được đặc trưng văn hóa khu vực của đô thị. Văn hóa đô thị và không gian đô thị tồn tại quan hệ hu và thực tạo thành một đô thị. Văn hóa đô thị là mặt tinh thần của đô thị và không gian đô thị là mặt vật chất của đô thị.

(1) Văn hóa đô thị là linh hồn của đô thị

Bối cảnh đô thị là ký ức của đô thị

Văn hóa đô thị là nội hàm của một đô thị, biểu hiện trên bối cảnh và nét đặc sắc của đô thị. Bối cảnh đô thị bao gồm sự phát triển đô thị, môi trường các khu vực thuộc đô thị và môi trường không gian, thời gian của phát triển đô thị. Đô thị trong quá trình tự phát triển, căn cứ vào môi trường tự nhiên, xây dựng môi trường nhân tạo, phát triển văn hóa xã hội đã tạo nên những độc đáo mang nét đặc sắc trong cảnh quan đô thị. Trong đô thị, khu vực truyền thống là bộ phận quan trọng của bối cảnh đô thị. Tô Châu thuộc khu vực mạng lưới sông nước của Giang Nam, bố cục của thành phố thể hiện sự đa dạng hóa thích ứng đối với

hệ thống sông nước, là mô hình có bố cục bàn cờ đôi đặc biệt của đô thị vùng sông nước. Dưới ảnh hưởng của văn hóa nước Ngô và văn hóa sông nước, trong thành cổ là những khuôn viên cổ điển, kiến trúc tinh tế và đường phố sông nước cấu thành nên một đô thị mang phong cách diện mạo đặc sắc. Bối cảnh của đô thị luôn không ngừng phát triển, đô thị như là nơi truyền tải văn hóa, luôn luôn không ngừng thừa hưởng và tiếp tục duy trì những nét văn hóa truyền thống. Tô Châu nhận ảnh hưởng của nền văn hóa ngoại lai để xây dựng nên khu đô thị đặc sắc, phong cách diện mạo đô thị hoàn toàn khác so với khu vực thành cổ. Trong quá trình xây dựng đô thị, để làm rõ nét đặc sắc của đô thị phải chú trọng nắm bắt và tận dụng những bối cảnh thích ứng để có thể kế thừa và tiếp tục gìn giữ những nét văn hóa đặc sắc vốn có.

Đặc sắc đô thị là thuộc tính của đô thị

Đặc sắc đô thị là đặc trưng khác biệt của đô thị này so với đô thị khác. Sự khác biệt về bối cảnh của các đô thị khác nhau cũng là thành tựu đặc sắc của đô thị đó. Đặc sắc của đô thị có sự tổng hợp của những nét đặc sắc tự nhiên và nhân văn, bao gồm đặc sắc về phong tục diện mạo của đô thị và đặc sắc văn hóa của khu vực đô thị. Đô thị phải có đầy đủ tiềm lực phát triển, phải đảm bảo duy trì tính đặc sắc. Đặc tính của đô thị được xây dựng trên nền tảng của lịch sử văn hóa, có đầy đủ những nét đặc trưng mang tính khu vực. Người quy hoạch và xây dựng đô thị phải dựa trên cơ sở tôn trọng văn hóa truyền thống và văn hóa khu vực để xây dựng nên một đô thị có sức hấp dẫn và cá tính, nếu không sẽ luôn là một đô thị có diện mạo khô khan. Trong lĩnh vực quy hoạch đô thị, đặc sắc của đô thị chủ yếu bao gồm các ngành sản xuất, văn hóa và không gian vật chất của đô thị, ngành công nghiệp mang tính địa phương quyết định nét đặc sắc về ngành công nghiệp riêng của đô thị. Văn hóa đô thị cũng thể hiện một mặt quan trọng của nét đặc sắc đô thị, phản ánh nguồn tài nguyên tự nhiên và văn hóa của đô thị đồng thời góp phần làm cho đô thị phát triển. Về mặt tạo dựng không gian vật chất như sắc thái, kiến trúc của đô thị cần tiến hành chỉ đạo, kiến tạo xây dựng nên nét đặc sắc riêng biệt của đô thị.

(2) Văn hóa đô thị dẫn dắt sự phát triển không gian đô thị

Không gian đô thị là định hướng vật chất của văn hóa đô thị, bao gồm những yếu tố hợp thành nên đô thị như kết cấu và cách thức của đô thị, không gian công cộng của đô thị, kiến trúc đô thị... Sự biến đổi hình thái của không gian đô thị đi kèm với sự phát triển văn hóa đô thị. Lấy Tô Châu làm ví dụ, có thể nhận thấy hình thái không gian đô thị ở Tô Châu cùng với sự thúc đẩy của lịch sử và sự phát triển của văn hóa đô thị đã không ngừng phát sinh biến đổi.

Văn hóa đô thị xây dựng nên không gian công cộng của đô thị

Tô Châu là một trong những vùng đất thuộc Giang Nam, khí hậu ôn hòa, sản vật phong phú. Người dân Tô Châu từ xưa tới nay lao động, canh tác, sinh hoạt trong mối tương quan với sông nước. “Nước” không những hình thành nên Tô Châu mà còn là một trong những yếu tố văn hóa quan trọng của khu vực Giang Nam. Đây là không gian đô thị đặc sắc bao gồm những ngõ phố bằng đường

sông nước, cầu đá, liễu rủ, thuyền chim... Ngoài những yếu tố trên thì những khuôn viên đô thị cũng trở thành không gian đô thị quan trọng ở Tô Châu. Nhận thức của người xưa đối với phong thủy tự nhiên, kết hợp những nét văn hóa vốn có cùng với tư tưởng hoài bão lớn lao đều được dung hợp trong việc xây dựng những khuôn viên đô thị này. Trong không gian khuôn viên đô thị của Tô Châu có thể cảm nhận được những yếu tố đặc sắc của nét văn hóa ở Giang Nam Trung Quốc, đồng thời cũng có thể cảm nhận được ý thơ thanh tao của văn nhân cùng với nhận thức và sự va chạm lễ nghĩa phong kiến truyền thống. Sân vườn, đền chùa, khuôn viên..., từ chọn địa điểm, quy hoạch, thiết kế đến xây dựng đều phải thể hiện những tiêu xảo tinh tế. Những yếu tố này đều ảnh hưởng tới hình tượng cổ xưa giản dị, yên ả và dịu dàng của thành cổ Tô Châu.

Văn hóa đô thị mong muốn xây dựng một kiến trúc có khí chất

Biểu tượng của kiến trúc đô thị là đặc trưng bên ngoài của văn hóa và hình tượng của đô thị, là căn cứ trực tiếp nhất cảm nhận văn hóa đô thị. Văn hóa đô thị phần lớn được truyền đạt thông qua những công trình kiến trúc của đô thị. Kiến trúc của Tô Châu là đại biểu kiến trúc của khu vực Giang Nam, tường hồng ngói đen trở thành phù hiệu của lối kiến trúc tươi sáng, đẹp hơn so với lối kiến trúc của khu vực phía bắc. Lối trang trí kiến trúc cũng phong phú hơn nhiều, đường viền mái hiên của những điểm nghỉ chân cũng thanh thoát linh động hơn. Có thể nhận thấy đa số phong cách của lối kiến trúc này đã chịu ảnh hưởng từ yếu tố văn hóa sông nước đặc trưng của khu vực. Để trang trí cho kiến trúc này thêm sinh động đa phần chọn lọc các loại cá và chim muông làm yếu tố chủ đạo, hình thành nên một nét đặc sắc mới của kiến trúc Giang Nam. Trên nền tảng này, những kiến trúc sư vận dụng phương pháp và kỹ thuật thiết kế hiện đại lấy yếu tố kiến trúc truyền thống để tái hiện lại và đã thu được thành quả rất hữu ích, bảo tồn những nét văn hóa truyền thống, đặc biệt là văn hóa đô thị phát triển.

(3) Phát triển không gian đô thị để thúc đẩy sinh trưởng và tiếp tục duy trì văn hóa đô thị

Quy hoạch đô thị khôi phục lại những không gian đô thị truyền thống, cải tạo lại những văn hóa đô thị bị thất lạc và quên lãng

Cùng với sự phát triển nhanh chóng của đô thị, bộ phận văn hóa truyền thống dần dần bị mai một trong nhận thức của người dân. Trong quá trình xây dựng đô thị, thành cổ Tô Châu cũng gặp phải không ít những vấn đề tương tự. Từ những tranh luận về phương thức mở mang, tu sửa xây dựng đô thị cho thấy, Tô Châu với những nét văn hóa truyền thống và văn hóa khu vực có đủ khả năng thu hút các học giả. Học giả của Đại học Đông Nam đã tiến hành nhiều nghiên cứu và phân tích điều tra cơ bản đối với công tác bảo tồn và tu sửa của cư dân Tô Châu. Nhiều học giả khác cũng đồng thời vận dụng phương pháp phân tích hình học để tiến hành kế hoạch tu sửa một cách chi tiết, bảo tồn nét truyền thống của đô thị... Những học giả này cùng hợp sức cống hiến cho Tô Châu trong công tác

bảo tồn tu sửa những nét văn hóa truyền thống đặc sắc vốn bị thất lạc và quên lãng.

Quy hoạch đô thị sáng tạo không gian đô thị mới phát triển văn hóa đô thị

Hình thức văn hóa mới không ngừng được du nhập từ bên ngoài cung cấp những nội hàm và những nét mới cho văn hóa đô thị. Về mặt vật chất phải hỗ trợ phần “cứng” tương ứng cho hình thức văn hóa mới. Do đó hoạt động xây dựng đô thị phải dự báo được xu thế này đồng thời phải bảo tồn được hoạt động văn hóa trong tương lai. Ngoài những điểm lịch sử văn hóa của thành cổ Tô Châu, thư viện thành phố, giáo đường... và những không gian văn hóa tâm linh cũng đã trở thành khu vực quan trọng trong ký ức của người dân.

Quy hoạch đô thị mới hơn không gian đô thị vốn có để từ đó phát triển văn hóa đô thị

Cùng với sự xuất hiện của những ngành công nghiệp mới và sự mất đi của những ngành công nghiệp truyền thống, những văn hóa có liên quan cũng sẽ thay đổi và phát triển. Sự dung hợp của văn hóa truyền thống và văn hóa mới nổi cũng sẽ được thể hiện trong không gian đô thị. Văn hóa Tô Châu truyền thống được thể hiện qua những cách thức mới nhưng người dân và du khách vẫn có thể nhận ra được. Sau khi không gian đô thị được làm mới thì có thể truyền tải nhiều loại hình văn hóa hơn, để thích ứng với yêu cầu phát triển của đô thị, đồng thời để cung cấp kênh không gian cho sự phát triển và dung hợp của văn hóa đô thị.

2. Nâng cao sự tương hỗ giữa văn hóa đô thị và không gian đô thị

(1) Tô Châu tồn tại tình trạng thiếu hụt không gian đô thị

Dưới ảnh hưởng của ý tưởng quy hoạch hiện đại đã thay đổi kết cấu và cách thức không gian của đô thị

Thay đổi kết cấu và cách thức không gian của đô thị Tô Châu, trong khu vực thành cổ, chủ yếu biểu hiện ở sự thay đổi về mạng lưới đường phố. Do nhu cầu phát triển xây dựng đô thị đã có không ít những ao hồ được sử dụng làm bãi chôn lấp. Cùng với sự thúc đẩy đô thị hóa, Tô Châu đã phát triển khu vực thành cổ làm trung tâm, khu vực mới, khuôn viên mới làm mô hình hai bên cánh. Khu vực công viên chọn dùng hình thái phân bố không gian kiểu nhóm và không gian xanh mang tính mở rộng, hoàn toàn cấu thành với khu vực thành cổ kết cấu và cách thức không gian khác nhau, đây là một thể hiện của đô thị thích ứng với sự phát triển của thời đại.

Dưới tác động của văn hóa du nhập từ nước ngoài, văn hóa không gian công cộng truyền thống dần mất đi bản sắc văn hóa đặc biệt

Dưới ảnh hưởng của văn hóa từ bên ngoài, nét đặc sắc của không gian công cộng thành phố Tô Châu truyền thống dần dần mất đi, chỉ có bộ phận đường sông có thể lộ ra trong quan sát của người dân. Nhưng văn hóa sông nước ở Tô Châu cũng đang dần bị mất đi, thành phố sông nước ngày xưa không còn tồn tại

nữa. Trung tâm thương mại chủ yếu như Thạch Lộ, Nam Môn không mang nét đặc sắc văn hóa của thành phố Tô Châu, so với đường phố đi bộ của các thành phố khác không có gì là khác biệt. Những khu vực xây dựng mới lại có quy mô quá lớn, mức độ tham gia của người dân không cao, không có sức sống đô thị, không có sự hấp dẫn đáng có của không gian công cộng.

Phương pháp xây dựng lối kiến trúc hiện đại làm mất đi nét đặc sắc của kiến trúc truyền thống

Cùng với sự đẩy mạnh toàn cầu hóa, phổ cập kỹ thuật xây dựng, đa phần các kiến trúc xây dựng của thành phố bắt đầu có xu hướng đồng nhất, đường phố thẳng tắp, quảng trường rộng rãi, trung tâm thành phố là những tòa nhà cao tầng và chung cư mọc lên san sát. Trong khu vực xây dựng mới, yếu tố kiến trúc truyền thống của Tô Châu bắt đầu suy yếu dần, thay thế vào đó là những kết cấu bê tông nặng và dày, những tấm tường kính thời thượng hơn... Kiến trúc đô thị bắt đầu đi theo hướng quốc tế hóa, nét đặc sắc của lối kiến trúc truyền thống dần bị mai một, biểu hiện ở những mặt như màu sắc, bề mặt, nguyên vật liệu, trang trí... của các công trình kiến trúc. Một số công trình kiến trúc mới như khu kiến trúc công nghệ cao, khu khuôn viên, trung tâm đô thị lớn của Tô Châu... không có sự kết hợp của những màu xám đen và trắng đặc trưng của thành cổ và đặc điểm kiến trúc đặc biệt kiểu Tô Châu, mà đa phần đã có xu hướng giống với lối kiến trúc của các thành phố khác.

(2) Cùng tương trợ nâng cao các chiến lược

Bảo tồn một cách hợp lý, toàn diện những di sản của thành cổ, duy trì phong cách và diện mạo của thành cổ

Thành cổ là nền tảng của thành phố Tô Châu, tiếp tục duy trì lịch sử từ nét văn hóa truyền thống, quan trọng nhất là bảo vệ những khu đường phố lịch sử và những kiến trúc truyền thống của thành phố. Tuy việc duy trì bảo vệ toàn diện đối với thành cổ ở Tô Châu đã được bắt đầu từ sớm nhưng trong quá trình bảo tồn vẫn xuất hiện một số yếu tố không được hài hòa. Ví dụ như các khu vực đường phố lịch sử như đường Sơn Đường và đường Bình Giang đã trở nên thương nghiệp hóa một cách quá mức. Dọc những con đường, dãy phố này là những gian hàng kinh doanh lúc nào cũng tấp nập du khách, ảnh hưởng nghiêm trọng tới sự hài hòa của những khu đường phố lịch sử. Không ít những đường phố trong thành cổ đã nhiều lần được mở rộng hơn, làm mất đi phong cách diện mạo của thành cổ. Đối với việc bảo tồn và duy trì phong cách và diện mạo của thành cổ, phải thực hiện theo cách thức từ tổng thể đến các tuyến và đến các điểm. Đầu tiên là bảo tồn và duy trì không gian của toàn thành cổ, bao gồm bảo vệ kết cấu và cách thức thành phố sông nước bàn cờ đôi của thành cổ, các tuyến đường viên của thành cổ và cơ sở điều tiết màu sắc của thành cổ. Tiếp đó là bảo vệ một số khu đường phố lịch sử và những ngõ phố cũ quan trọng, bảo vệ tính nguyên gốc xác thực của những phong cách diện mạo đó, khống chế số lượng khách du lịch vào các dịp nghỉ lễ. Cuối cùng là chú trọng bảo vệ những nhà cổ của người nổi tiếng, kiến trúc lịch sử, khu lâm viên, những cây cầu...

Chú trọng trải rộng đặc sắc văn hóa của thành phố sông nước

Đặc trưng của Tô Châu là đặc trưng sông nước. Tô Châu là một thành phố sông nước nổi tiếng trong lịch sử. Văn hóa sông nước là linh hồn của văn hóa thành phố Tô Châu, cư dân dựa vào sông nước mà xây dựng nên thành phố. Các ngõ phố đường sông và đường bộ xen kẽ, đời sống sinh hoạt của người dân luôn gắn liền với sông nước, đường sông hồ hình bình hành tạo nên phong cách diện mạo của thành phố Tô Châu. Kiến trúc, văn hóa ẩm thực của Tô Châu đều có gắn kết với nước. Trong quá trình xây dựng đô thị không ít những sông hồ đã trở thành những bãi chôn lấp. Đa phần đường sông đều bị các công trình kiến trúc che khuất tầm nhìn. Đường sông dù rộng rãi hơn nhưng lại thiếu đặc trưng quen thuộc của sông nước, khiến cho Tô Châu của ngày hôm nay không còn là thành phố sông nước như trước kia. Muốn khôi phục lại sức hút của đô thị Tô Châu như trước kia thì trước tiên phải có hệ thống văn hóa sông nước. Trong quy hoạch đô thị, phải kết hợp hợp lý hệ thống sông nước của Tô Châu, điều chỉnh hợp lý các hình thức sử dụng đất đai ở đô thị. Ngoài ra, thiết kế đô thị còn phải thể hiện được nét đặc sắc của đô thị, nên bố trí kết hợp sông nước với đường phố, cảnh quan đô thị, quảng trường...; nâng cao tính gần gũi với sông nước của khu vực ven sông để người dân có thể tham gia trong công tác thiết kế đô thị.

Mong muốn xây dựng nét đặc sắc về không gian công cộng ở đô thị, nâng cao sức sống của đô thị

Không gian công cộng của đô thị là cửa sổ thể hiện sự cuốn hút của đô thị. Không gian đô thị bao gồm trung tâm thương mại, công viên, đường phố, quảng trường... không những là những điểm vui chơi giải trí công cộng cho người dân, mà còn phản ánh những yếu tố quan trọng mang nét đặc sắc văn hóa của đô thị. Có nhiều không gian công cộng mang nét đặc sắc của đô thị là kế thừa và phát huy những nét văn hóa truyền thống. Không gian công cộng đặc sắc ở Tô Châu, bao gồm cảnh quan và kiến trúc. Đối với kiến trúc, tốt nhất nên tiếp tục dùng phong cách kiến trúc vốn có của Tô Châu, xây dựng diện mạo dựa trên nền tảng thẩm mỹ của lối kiến trúc hiện đại kết hợp kiến trúc truyền thống. Trong thiết kế, tiếp tục sử dụng cách kết hợp các loại màu như đen, trắng và xám của Tô Châu trước kia. Đối với cảnh quan, ấn tượng mang đến cho người dân là sông nước, do đó nên kết hợp yếu tố nước vào thiết kế cảnh quan. Theo cách nhìn vĩ mô, tiến hành quy hoạch và chỉnh sửa đối với hệ thống không gian nước ven sông. Về mặt vi mô thì hướng về xây dựng thác nước, suối phun, hồ bơi... Ngoài ra, các thiết kế cơ sở hạ tầng như trang trí bề mặt của các không gian công cộng, khu vực nghỉ ngơi, cơ sở dịch vụ, biển báo quảng cáo, thiết bị chiếu sáng... phải đảm bảo điều tiết thống nhất phong cách, màu sắc của không gian tổng thể, thể hiện văn hóa khu vực của Tô Châu.

Phát triển hợp lý văn hóa từ nước ngoài, thừa hưởng và tiếp tục duy trì nét văn hóa khu vực của thành phố

Dưới ảnh hưởng của văn hóa du nhập từ nước ngoài lên không gian đô thị, phải có thái độ biện chứng để luận giải. Khuôn viên công nghiệp Tô Châu chịu ảnh

hưởng từ kinh nghiệm kiến trúc quy hoạch của Singapore (quy hoạch chặt chẽ, sinh thái và tiết kiệm, quy hoạch sử dụng đất đai công nghiệp), cảnh quan đã được mở mang với quy mô lớn, và đến nay đã trở thành khu khuôn viên công nghiệp điển hình trong nước. Khu vực Tô Châu mới bên ngoài thành cổ cũng trở thành nơi hội tụ của rất nhiều nền văn hóa. Những công trình chịu ảnh hưởng của văn hóa nước ngoài này cũng góp phần không nhỏ tạo ra không gian đô thị, trở thành một bộ phận văn hóa của thành phố Tô Châu. Phải biết tận dụng một cách hợp lý những nét văn hóa từ nước ngoài, và chọn lọc những nét văn hóa tinh hoa, đặc sắc, phù hợp với sự phát triển đô thị của thành phố.

3. Kết luận

Đặc trưng tính khu vực của văn hóa đô thị là xây dựng, định hình nét đặc sắc của đô thị. Không gian đô thị là thai nghén của văn hóa đô thị và là định hướng phát triển của văn hóa đô thị. Văn hóa đô thị và không gian đô thị thể hiện quan hệ hỗ trợ và thực thể tương trợ và cùng phát triển. Trong xây dựng đô thị nên kết hợp hài hòa giữa nhu cầu phát triển, hiện đại hóa với bảo tồn di sản văn hóa lịch sử; kết hợp giữa văn minh truyền thống và hiện đại. Khi văn hóa đô thị trở thành khả năng cạnh tranh trọng tâm của đô thị hiện nay, thì các nhà quy hoạch đô thị cần phải làm tốt vai trò chuyên nghiệp trong việc định hướng và thay đổi, đồng thời phải tích cực nâng cao năng lực chuyên môn, xác định chính xác hướng chỉ đạo, ngăn ngừa hiện tượng mất bản sắc văn hóa dưới sự du nhập của nhiều loại hình văn hóa.

Dương Thụy - Hồng Lâm

Nguồn: TC xây dựng đô thị và nông thôn, kỳ 2/2013

ND: Khánh Ly